

**СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕНОТАТИВНОГО ТА КОНОТАТИВНОГО
КОМПОНЕНТІВ ЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ В АНГЛОМОВНОМУ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ТЕКСТІ**
(на матеріалі підмов фізики та біотехнологій)

Статтю присвячено висвітленню особливостей співвідношення денотативного та конотативного компонентів значення термінів у англомовному науково-технічному тексті. Зокрема, визначено поняття “денотативний” та “конотативний” компоненти значення термінів, зазначено основні причини виникнення конотації, що проілюстровано на прикладі підмов фізики та біотехнологій.

Ключові слова: інформація, слово, значення, денотація, конотація, термін.

Статья посвящена определению особенностей соотношения денотативного и коннотативного компонентов значения терминов в англоязычном научно-техническом тексте. В частности, определены понятия “денотативный” и “конотативный” компоненты значения терминов, указаны основные причины возникновения коннотаций, что проиллюстрировано на примере подязыков физики и биотехнологий.

Ключевые слова: информация, слово, значение, денотация, коннотация, термин.

The article is devoted to explaining the peculiarities of correlation between denotative and connotative components of terms' meaning in English scientific and technical texts. Particularly, the notions of denotative and connotative components of terms' meanings are determined, the main causes of connotations are designated. All these are illustrated by examples from texts on physics and biotechnology.

Key words: information, word, meaning, denotation, conotation, term.

У більшості сучасних мов найчисленнішою і найрухливішою частиною словникового складу є термінологічна лексика, постійний розвиток та збагачення якої є необхідною умовою та прямим наслідком прогресу в тих галузях діяльності людини, з якими ця термінологія пов'язана. Нині переважну частину лінгвістичного фонду становить фахова лексика, що інтенсивно розвивається та активно взаємодіє з іншими шарами лексики, насамперед – загальнонавчальною. Термін як ключовий елемент науково-технічного тексту містить денотативний та конотативний компоненти значення, співвідношення яких впливає на стилістичні функції та вживання терміна у певному контексті.

Статтю присвячено проблемі співвідношення денотативної та конотативної інформації при перекладі сучасних англомовних науково-технічних текстів українською мовою. Денотацію та конотацію розглядали у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні лінгвісти і мовознавці як І.А. Стернін, О.В. Лукенчук, Л.О. Резніков, О.С. Ахманова, Ю.Д. Апресян, В.І. Говердовський, Н.Г. Комлев, Ю.М. Скребнев, Г.В. Колшанський, Е. Різель, А.В. Філіпов, І. В. Арнольд. Зокрема, І.А. Стернін вивчав денотацію як спря-

мований на зовнішній світ об'єктивний зміст, а О.В. Луценчук розглядав дане явище як суму різних сем. О.С. Ахманова розкривала у своїх працях зміст конотації як експресивно маркованого макрокомпоненту семантики та продукту оцінного сприйняття і відображення дійсності в процесі номінації. Л.О. Резніков зосереджував увагу на чуттєво-емоційних компонентах конотації. Ю.Д. Апресян у своїх працях вважав конотацію слів більш-менш сталою *сутністю*, що має узуальний характер. В.І. Говердовський наголошував на необхідності трактування конотації як явища колективного, яке має загальний для всіх носіїв мови характер. Іншу точку зору висловлював Н.Г. Комлев, який писав про залежність обсягу конотації слова-знака у різних людей і на різних етапах розвитку суспільства. На думку Ю.М. Скребнева, конотація мовної одиниці, будучи складовою частиною її значення (її плану змісту, її десигната), у той самий час є чимось зовнішнім, чужорідним власне лексичному значенню, чимось дещо додатковим і стороннім – своєрідним ярликом, прикріпленим до речі, фірмовою етикеткою, що вказує на місце і час виготовлення товару і його вартість. Під конотацією Е. Різелє розуміє таку стилістичну виразність, яку в спеціальній літературі називають: додатковий зміст, додатковий тон, обертон, підтекст, другий план. Усі вище зазначені автори вивчали функціонування денотації та конотації у художньому та публіцистичному дискурсі, у той час як нас цікавить співвідношення денотативної та конотативної інформації у науково-технічному тексті. Саме з цим і пов'язана **актуальність** нашої роботи.

Мета роботи полягає в аналізі англійських термінів науково-технічного тексту для виділення таких базових компонентів їхнього значення як денотація та конотація, а також у дослідженні особливостей їхнього функціонування.

Інформація як величина векторна і завжди цілеспрямована міститься у всіх складових тексту і набуває контекстуальної значущості, а повідомлення починає існувати самостійно як незольована інформаційна система, лише в контексті потреб суб'єкта при реалізації комунікації. При цьому дана комунікація виконує низку суспільно важливих функцій.

Мова як найважливіший системно-структурний організований засіб даної комунікації, що відбувається шляхом передачі різнотипної інформації, виконує до десятка різних функцій, серед яких крім комунікативної, мислетворчої та експресивної, особливе місце займає й номінативна функція [5: 8].

Саме ця функція на позначення предметів лежить в основі використання мови як структурованої системи знаків. Її найповніше репрезентує лексичний рівень мови, сформований завдяки відображенню позамовної дійсності в структурах головного мозку на основі організації ментального лексикону [4: 15].

Основною одиницею словникового складу, що представляє лексичний рівень мови, є *слово*, щодо якого в лінгвістиці склалися різнотипні, не досить чіткі міркування. Слово, за авторською інтерпретацією дефініцій В.С. Виноградова, проявляє себе при перекладі як функціональна єдність, що завдяки знаковим властивостям відзначається нерозривною єдністю форми, змісту та соціальних умов комунікативного вживання. Визначення слова суттєво доповнюється міркуваннями, за якими слово виступає єдністю матеріального (звучання) та ідеального (значення), різною мірою необхідними для відтворення потреб комунікації [2: 62].

Під значенням слова слідом за Ю.Д. Апресяном ми розуміємо “абстрактну” одиницю, ядро, центр парадигми, з притаманною їй сукупністю ознак в усіх її конкретних реалізаціях. На наш погляд, значення слова виступає як низка мінімальних стабільних комунікативно-релевантних ознак денотата, здатних виконувати смислорозмежовувальні функції на послідовно різних засадах семантичної опозиції у мовленні і “породжувати” необмежену кількість різних смислів. Мислення виділяє, абстрагує і фіксує лише найрелевантніші ознаки, які розмежовують численні поняття. Значення є незмінним пунктом, розмежувальною ознакою зіставлення об’єктів пізнання. Адже за твердженням філософів, існує повна тотожність між думкою та її словесним вираженням [1: 102].

Текст науково-технічного стилю, в якому засобами передавання інформації виступають мовні одиниці всіх рівнів, є яскравим прикладом мовленнєвої реалізації інформації денотативної, конотативної, соціолокальної, хронологічної і соціокультурної. У свою чергу, співвідношення інформації денотативної з інформацією конотативною безпосередньо залежить від взаємовідношення денотації і конотації значення окремих одиниць мови [3: 202].

Під *денотативним* компонентом значення ми розуміємо частину значення знака, яка відображає в узагальненій формі предмети і явища позамовної дійсності. Денотативний компонент містить у своїй основі поняття, яке характеризує позамовний об’єкт, відносність до предмета позамовного характеру – це основна риса денотативного компонента значення [8: 48].

Кожне поняття може супроводжуватися *конотацією* – тими ознаками, які не включаючись у “поняття”, оточують його в мові через певні асоціації –пізнавальні емоційні, експресивні, стильові. Тобто комплекс “поняття” слова та “конотація” є “прагматика” – функція мовного знака у мовленні [1: 103].

Отже, основною функцією конотації, яка виступає експресивно маркованим макрокомпонентом семантики, продуктом оцінного сприйняття і відображення дійсності в процесі номінації, є функція впливу [8: 48].

Ю.Д. Апресян вважає конотацію слів *більш-менш* сталою *сутністю*, що має узуальний характер, про що свідчить його зауваження про те, що “конотації повинні записуватися в особливій прагматичній чи конотативній зоні відповідної словникової статті і слугувати опорою під час тлумачення таких переносних значень слова, які не мають спільних семантичних ознак основним словом” [1: 102].

Проаналізувавши різні підходи до виникнення конотацій, ми дійшли висновку, що особливу роль у даному випадку відіграють історичні, соціально-культурні, економічні, політичні події та життєвий досвід певної нації. Безперечно, основним джерелом конотацій є потужний розвиток сучасних технологій у техніці та науці, що супроводжується не лише введенням нових термінів для позначення нових явищ, а й виникненням додаткових конотативних значень у процесі міжфахової кореляції термінів.

Розгляд денотативного та конотативного компонентів значення слова у науково-технічному тексті спонукає нас до ретельного вивчення терміна як основної одиниці даного тексту, яка має властивість окрім прямого денотативного значення реалізувати низки додаткових конотативних значень і яка схильна до міжфахової кореляції під впливом потужного розвитку сучасних технологій.

Терміном може бути будь-яке слово, що визначає певне поняття, це варіант звичайного слова або спеціально створена одиниця, яка має якості неологізма. *Термін* – це окреме слово чи утворене на базі іменника підрядне словосполучення, що означає професійне поняття та призначене для задоволення професійних потреб спілкування у сферах науки, техніки, виробничій чи управлінській діяльності [7: 36].

Термін, який конвенційно співвідноситься з поняттям й предметом професійної галузі, служить для концентрації, фіксування, збереження та передачі професійної інформації. В.М. Лейчик вважає, що головними функціями, які виконує термін у фаховій комунікації, є: 1) номінативна – називання класу спеціальних об'єктів або їхніх ознак; 2) сигніфікативна – позначення загального поняття, яке є елементом системи спеціальних понять певної галузі науки чи техніки; 3) комунікативна – тобто передача у часі та просторі фахових знань [7: 36].

Це підтверджується здатністю термінів науково-технічного тексту будувати семантичні поля та утворювати ядерні концепти, які різняться конотативними відтінками значень у межах певної галузі.

У процесі написання роботи нами було опрацьовано 1900 термінів, які представляли 2 підмови наукового дискурсу – фізику та біотехнологію. Широке впровадження наукових досягнень зумовило введення фізичної та біотехнологічної термінології у тканину науково-технічних текстів. Шляхом суцільної вибірки нами було відібрано 700 фізичних термінів і 1200 біотехнологічних термінів, проаналізовано співвідношення денотативної та конотативної інформації при відтворенні в мові перекладу, запропоновано способи їхнього перекладу українською мовою.

Терміни галузей фізики та біотехнології, як свідчить наше дослідження, перебувають на різних етапах засвоєння літературною мовою. Одна частина спеціальних слів уже засвоєна, а інша лише починає засвоюватися, поповнюючи склад загальнонавчальної лексики. Можна виділити три групи термінів за рівнем засвоєння їх загальнолітературною мовою:

1) терміни, що перейшли до складу загальнонавчальної лексики (*aerial* – *антена*, *apparatus*, *set*, *device*, *machine*, *vehicle* – *апарат*, *nucleus* – *ядро*, *valve* – *кранан*);

2) терміни, що перебувають на первинному етапі процесу детермінологізації, вживаються в наукових текстах, мові спеціалістів, художній літературі (*amino acid* – *амінокислота*, *receptor* – *рецептор*, *embryo* – *ембріон*, *vector* – *вектор*, *detector* – *детектор*);

3) терміни, відомі лише в спеціальній сфері виробництва або певній галузі науки (*ornithopter* – *орнітотер*, *analyser* – *аналізатор*, *cavitation* – *кавітація*).

Різний рівень засвоєння термінологічної лексики літературною мовою засвідчують і матеріали словників. Терміни першої групи, що входять до складу загальнонавчальної лексики, фіксуються у словниках переважно без примітки *спец.* Друга група репрезентована термінами, що вживаються в наукових текстах, мові спеціалістів. Значення деяких термінів розкривається у лінгвістичних словниках із вказівкою на сферу вживання. Значення інших термінів подається лише в енциклопедичних словниках, що свідчить про специфіку використання цієї групи термінів. Третя група термінів, яка функціонує у вузькоспеціальній літературі й усному мовленні фахівців у загальномовних словниках або зовсім відсутня, або фіксується з відповідною ремаркою (*мед.*, *фізіол.*, *ав.*, *архит.*) тощо.

Входячи до загальномовного вжитку, ці терміни розширюють сферу свого функціонування. Вони включаються в процес образно-переносного вживання. Терміни фізики та біотехнології беруть участь у створенні нових слів-оказіоналізмів з додатковими конотаціями неологічності: *star collapsing* – колапсування зірки, *collapsed celestial bodies* – сколапсовані світिला, *anticollapse* – антиколапс. У межах нашого дослідження науково-технічні терміни у своєму денотативному значенні можуть позначати пристрої, прилади (*ultracentrifuge* – ультрацентрифуга, *spectrophotometer* – спектрофотометр, *video phone* – відеофон); процеси (*depressurization* – розгерметизація, *crystallization* – кристалізація, *refraction* – рефракція); засоби пересування та їхні складові частини (*tankette* – танкетка); приміщення, будівлі спеціального призначення (*rocket launch site* – ракетодром).

Термінологіка на позначення одиниць вимірювання довжини і ваги, простору (*kilogramme* – кілограм, *milligramme* – міліграм, *centimetre* антиметр, *angstrom* – ангстрем) репрезентована також переважно в прямому денотативному значенні.

Дослідивши 700 фізичних термінів, ми здійснили лексико-семантичний, трансформаційний та порівняльний аналізи. Перш за все, ми зробили спробу класифікувати зібраний нами лексикографічний матеріал на підставі лексико-семантичної ознаки, оскільки весь термінологічний матеріал закономірно розподіляється на певні семантичні поля, до яких належать такі: *явище/предмет, речовина, фізична величина, прилад / елемент приладу, дія, якість*. Найширшою групою, репрезентованою в нашій роботі, виявилися одиниці поля *явище / предмет*, яке нараховує 310 одиниць. Це зумовлюється специфікою фізики як природничої науки та її процесуальною структурою. Наступне місце займає поле *прилад / елемент приладу* з 263 одиницями, а далі послідовно розміщуються *якість, фізична величина та речовина*.

Підмова фізики виявилася багатою на конотативно забарвлені терміни, оскільки значна кількість термінів даної галузі мають тенденцію “обростати” додатковими конотаціями та активно використовуються іншими галузями з новим значенням. Отже, у підмові фізики існують певні ядерні концепти, які, вступаючи у зв’язки з іншими словами, виявляють різні конотативні значення та представляють різні галузі наукового знання.

Доцільно зауважити, що ми відзначили існування певних ядерних концептів у межах лексико-семантичних полів обох підмов, які виявляють різні конотативні відтінки значення. Проілюструємо це явище на прикладі концепту *action* (*дія, робота, поводження, ефект / вплив*):

Our topic is action og gases. – Наша тема – дія газів.

Action approach is rather popular in modern sciences. – У сучасних науках досить популярним є діяльнісний підхід.

Immediate action is needed. – Ми потребуємо негайних дій.

The article is devoted to the action of the heart. – Статтю присвячено роботі серця.

We should consider the specific dynamic action of the above mentioned factors. – Нам слід брати до уваги специфічний динамічний вплив вищезазначених факторів.

Отже, у даній роботі нами було здійснено спробу проаналізувати співвідношення денотативної та конотативної інформації у терміні науково-технічного тексту. Ми дійшли висновку, що денотативний і конотативний макрокомпоненти значення терміна перебувають у відношенні ієрархічної субпідрядності: у семантиці конкретних слів один з

них може функціонувати як її ядро, другий – як периферія. У такому випадку сему можна представити як структуру, що характеризується певними відношеннями між її денотативною і конотативною частинами. Денотативний і конотативний зміст, кожен окремо, – це система мікрокомпонентів, або сем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика / Ю.Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 270 с. – (Синонимические средства языка).
2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение / В.С. Виноградов. – М. : ИОСО РАО, 2001. – 224 с.
3. Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семиосоциопсихологии. / Т.М. Дридзе. – М. : Издательство “Наука”, 1984. – 226 с.
4. Залевская А.А. Психолингвистические проблемы семантики слова / А.А. Залевская. – Калинин: Изд-во Калинин. ун-та, 1982. – 120 с.
5. Звегинцев В.А. Язык и лингвистическая теория / В.А. Звегинцев. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 248 с.
6. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г.А. Золотова. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 367 с.
7. Лейчик В.М. Предмет, методы и структура терминоведения / В.М. Лейчик. – М. : КомКнига, 2006. – 256 с.
8. Стернин И.А. Проблемы анализа структуры значения слова / И.А. Стернин. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1979. – 156 с.